

- С. А. Мартинчик] [Електронний ресурс] / Наталія Літвінова. – Режим доступу : <http://www.mma.ru/news/arhive/147104/?print=Y>. – Загол. з екрану
2. Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук : Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 17 жовтня 2012 р. № 1112. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1851-12>
3. **Раїцкая Л.** Що дає РІНЦ російській науці? [Електронний ресурс] / Лілія Раїцкая. – Режим доступу : <http://www.mgimo.ru/news/experts/document240629.phtml>. – Загол. з екрану;
4. **Флегантов Л.** Для чого нам потрібні міжнародні наукометричні бази даних [Електронний ресурс] / Леонід Флегантов. – Режим доступу : http://web-in-learning.blogspot.com/2012/11/blog-post_24.html#sthash.vAE42W9e.dpuf. – Загол. з екрану
5. **Игорнов И., Шадура В., Шевченко А.** Наукометрия против инсинуаций // Зеркало недели. – 2013. – 19 октября. – С. 11.

УДК 008 + 130.2

РЕЦЕПЦІЯ ПОНЯТТЯ НООСФЕРИ В СУЧАСНОМУ ДИСКУРСІ

М. Г. Складановська, доц.

Ключові слова: ноосфера, біосфера, ноосферний розвиток людства, коеволуція природи та суспільства, екологічна культура, екологічна свідомість

Постановка проблеми. В наш час практично всі сфери діяльності людини дістали такого розвитку, при якому вирішальним для збереження життя стає адекватність цілісного сприйняття буття. Ситуації порушення основних принципів гомеостату раніше торкалися головним чином структури людських стосунків. Сьогодні вони розглядаються в системі стосунків людини з природою, в її моральних орієнтаціях, у ставленні до себе. Якщо раніше екологічні кризи мали локальний або регіональний характер, то зараз виникла загроза глобальної кризи, яка вже почала реалізуватися внаслідок необмеженого росту населення планети, необміркованого природокористування, неусвідомлення його результатів і темпів наближення екологічної катастрофи, яка неминуче охопить планету за умови продовження руйнування людиною біосфери і відсутності змін у формуванні екологічної свідомості кожної особистості. Реальною стає загроза виснаження не тільки матеріальних, природних, а й екологічних ресурсів, тобто таких, без яких неможливе життя на Землі: чисте повітря, прісна вода, родючі ґрунти, рослинний та тваринний світ, ліси, джерела енергії. Руйнується біосфера – руйнується і система цінностей, особливо у молодого покоління.

Наразі для розуміння сучасного стану людини і суспільства актуальною проблемою стає людський вимір культури в її глобально значущому осмисленні. Як вважає М. М. Кисельов, необхідною передумовою культури є взаємодія суспільства і природи, реалізація її в підсистемі «культура – природа» цілісної системи «людина – природа» [1, с. 90]. Великий вчений і філософ В. І. Вернадський вже на початку ХХ століття передбачав: «Вплив людини на природу зростатиме настільки швидко, що людина повинна взяти на себе відповідальність за майбутній розвиток планети. Розвиток довкілля і суспільства стане нероздільним, а біосфера переходить до нового етапу свого еволюційного розвитку, нового стану – ноосфери.» [2, с. 138] Цей термін увели геолог-палеонтолог П. Тейяр де Шарден та Е. Леруа – французький математик і філософ, які сформулювали свої ідеї після лекцій В. Вернадського у Сорбонні в 1923 – 24 роках. Ще й досі цей термін припускає багатозначні тлумачення.

Мета статті – аналіз існуючих трактувань змісту поняття «ноосфера» та його рецепції в сучасному науковому дискурсі.

Виклад матеріалу. Дослівний переклад «ноосфера» – сфера Розуму. В літературі можна зустріти й такі тлумачення: ноосфера – це:

- частина біосфери, яка опинилася під впливом людини і перетворюється нею;
- освоєна людиною біосфера;
- онтологічна категорія;
- інтегрована думка людства;
- границя нашого сучасного світосприйняття;
- екран, на який проектується загальнокультурний художньо науковий гіпертекст – змістовне поле;
- не предмет, який ми бачимо, а умова бачення в природі того, що залежить від людини;
- теоретичний конструкт;
- науково-поетичне вираження ідеї космічності людського розуму як творіння.

П. Тейяр де Шарден вважав ноосферу одним з етапів космогенезу, особливим станом Універсуму зі сферою божественного у Космосі.

В. І. Вернадський зазначав, що ноосфера – це такий стан біосфери, в якому мають виявитися розум і спрямована ним праця людини, як нова, небувала на планеті геологічна сила.

Ю. Одум вважає, що, незважаючи на великі можливості людського розуму, ще рано говорити про ноосферу, тому що людина не здатна передбачити всі наслідки своїх дій.

В. Куражковський вводить новий термін «протоноосфера», як початкова стадія розвитку ноосфери [3, с. 81].

В останні десятиліття в літературі відбувається гостра дискусія навколо інтерпретації поняття «ноосфера» і можливості ноосферного розвитку людства. І це не дивно. Адже трактування поняття «ноосфера» як необхідної умови коеволюції людського суспільства і природи ставить під сумнів значення великої кількості досягнень техногенної цивілізації. Фактично можливі наслідки застосування технологій останнього століття можуть бути спрогнозовані тільки на обмежений період часу, причому існуючі моделі дають можливість зробити висновок про кількісні зміни в навколишньому середовищі, кількісні коефіцієнти інтенсивності впливу зміненого середовища на організм людини. Але, на жаль, ми ще не здатні прогнозувати якісні зміни в довкіллі, фізичному й психічному здоров'ї людини. Як наслідок виникають концепції трактування ноосфери як «релігійно-утопічного» вчення (М. Кузнецов, І. Понкін, Ф. Штільмарк), сцієнтистського аналогу соціально-політичної утопії (А. Позняков, В. Кутирєв, Н. Мітрохін). Але є й інші погляди на зміст поняття ноосфери й можливості ноосферного розвитку людства.

М. Моїсєєв визначає ноосферу як той період історії людства, коли «його Колективний Розум і Колективна Воля виявляться здатними забезпечити коеволюцію, тобто сумісний розвиток Природи і Суспільства» [4, с. 253]. В кінці ХХ століття було сформульовано поняття етосфери. Концепція етосфери об'єднує теорію ноосфери В. Вернадського [2] з положенням культури і етики А. Швейцера [5]. Етосфера в цьому розумінні — більш висока стадія розвитку біосфери і ноосфери, при якому етичні принципи (принципи «благоговіння перед життям») стають регуляторами всіх важливих відносин людини з людиною і людства з природою. [6, с. 95 – 103] Академік НАН України В. М. Шестопалов, продовжуючи розробку ідей ноосфери В. Вернадського і коеволюції людини і біосфери М. Моїсєєва, запроваджує принцип керованої коеволюції як основи поступової перебудови стихійно створеної техносфери в ноосферу і пропонує основу комплексної стратегії подолання глобальної екологічної кризи. Важливим компонентом цієї стратегії він вважає «... виховання екологічно високоморальної та високоосвіченої людини засобами політичних і владних дій, екологізації основних ланок і аспектів освіти, культури, використовуючи всі засоби інформації, адже тільки така людина (за М. Моїсєєвим та Б. Межжеріним) здатна творчо й екологічно правильно осмислити екологічний, ноосферний спосіб розвитку, змінити теперішню шкалу цінностей сучасної цивілізації на нову, більш адекватну життєво важливим завданням людства, потребам його виживання і подальшого ефективного поступу» [7, с. 8].

В.Халапсіс підкреслює, що ноосфера в розумінні В. Моїсєєва – це можливий етап майбутнього розвитку історії людства, «причому епоха ноосфери передбачає спрямований, а не регульований розвиток системи «суспільство – біосфера». Отже, стабільний розвиток – це міф» [8, с. 73].

Утопією вважає ноосферу як гармонізовану систему «суспільство – біосфера» і В. А. Кутирєв, який стверджує, що «структурно, ноосфера і техносфера – синоніми» [8, с. 74]. Л. Фесенкова [9] теж вважає вчення про ноосферний розвиток людства утопією, яка віддаляє від пошуку реальних шляхів подолання екологічної кризи, і тільки екофільний світогляд людства захистить природу від тотального знищення. Але які ж шляхи формування екологічної свідомості, екофільного світосприйняття? Про це авторка не пише. Ми вважаємо, що саме поняття світогляду має своїм підґрунтям свідому діяльність людини, розвиток її інтелекту. Таким чином, керована коеволюція людини і біосфери обов'язково приводить нас до необхідності усвідомлення причин глобальної екологічної кризи, прогнозування можливих наслідків прийняття рішень в економіці, політиці, культурі. А, отже, – до першочергової ролі розуму, інтелекту людини у виборі стратегії свого подальшого розвитку.

В інтерпретаціях поняття «ноосфера» в наш час переважають песимістичні оцінки. І це не випадково. Адже й наукова думка відчуває на собі вплив життєвої реальності, яка дає все більше прикладів дисгармонійного впровадження в практику наукових досліджень, відкриттів і технологій. Техногенні катастрофи й аварії все більше стають залежними не від помилок технічного характеру, а від здатності людського інтелекту передбачати наслідки своїх повсякденних вчинків, відповідальності за них, за виконання або невиконання інструкцій з експлуатації складних систем, інфраструктури тощо. Отже, реальних кроків на шляху коеволюції людини і природи, розумного управління цим процесом, на жаль, мало.

На наш погляд, розповсюджена методологічна помилка полягає в сприйнятті тотожності наукового і технічного розвитку як підґрунтя ноосферного розвитку людства. Так, залежність

сучасної людини від техногенної цивілізації зростає, а, отже, не може гарантувати гармонійне співіснування людини і природи. Але, на нашу думку, тільки перший етап перехідного періоду ноосферогенезу буде спрямований на досягнення сталості розвитку технологій та їх безпечного використання. Мета подальших наукових досліджень – пізнання фундаментальних законів природи і життєдіяльності людини як її частини для можливої зміни способу життя Homo Sapiens, що тягне за собою зменшення залежності виживання людини від техногенного оточення в повсякденному житті, опанування нової культури, базисом якої є екоетичні цінності, екоцентрична парадигма світосприйняття. Тож навіть ьз прагматичної точки зору (адже ціна таких змін – виживання людства), зусилля, спрямовані на трансформацію суспільної екологічної свідомості, аксіосфери сучасної людини, формування її екологічної культури – це першочергове і невідкладне завдання, яке ставить перед науковою, освітянською, культурною спільнотою загроза глобальної екологічної кризи, небезпека проходження «точки неповернення». І тому ми не бачимо протиріч між необхідністю розвитку нанотехнологій як повністю «нешкідливих для біосфери і людини» [10, с. 3] й екологічним вихованням, яке К. Корсак інтерпретує як виховання «схильності до самообмеження» [10, с. 3]. Адже значення людського фактора виявляється вже й в усвідомленні необхідності фінансування фундаментальних наукових досліджень, а, отже, – формування екологічної свідомості нашого соціуму і «політиків найвищого рангу», і в «підвищенні культури і духовності всіх громадян» [10, с. 4]. Адже саме екологічна культура як усвідомлення місця і ролі Людини у Всесвіті і є частиною духовної культури людства.

Вернадський бачить шлях розвитку людини в зміні форм харчування і джерел енергії, доступних людині, оволодінні сонячною енергією, системі їжі без посередництва організованих істот, з використанням елементарних природних неорганічних речовин, як це роблять рослини. Шляхи її порятунку вчений бачить у науці захисної й охоронної властивості, в моральній відповідальності вчених за використання наукових розробок і відкриттів, а також в удосконаленні самої людини, його переходу від гетеротрофного існування до автотрофного.

Прогнозування шляхів прямування людства до етапу ноосфери (ноосферогенез), нової цивілізації ми знаходимо у роботах М. Моїсеєва, М. О. Реймерса, А. Урсула, В. Матросова, В. Зубакова. Поруч з необхідністю розробки теоретичних основ нового світосприйняття як державної ідеології згідно з принципом «Земля – наш дім» вважається за необхідне істотна депопуляція людства для усунення хронічної бідності і забезпечення гомеостазу.

В. Горшков, В. Данілов-Данільян, К. Кондратьєв обґрунтували теорію біотичної регуляції і стабілізації навколишнього середовища. Запропонований ними критерій – екологічна техноємність – визначає межу стійкості біосфери до антропогенних впливів. Виходячи з їх розрахунків, необхідні термінові зниження чисельності населення Землі заради збереження біотичної рівноваги й антропогенного навантаження на біосферу – в 10 разів що найменше. Отже, усвідомлення необхідності обмеження особистих потреб людини є необхідною умовою подальших кроків коєволюції. Можливість здійснення цих кроків та їх результативність спеціалісти оцінюють порізно: як песимістично, так і оптимістично, зі значною часткою сумніву в оптимістичному прогнозі можливості досягнення умов коєволюції Людини і Природи і з рівною часткою раціонального прогнозування «50 на 50» за умови здійснення вище зазначених заходів.

У 1977 році Ілля Пригожин став лауреатом Нобелівської премії з фізичної хімії. Праця Пригожина була пов'язана з дослідженням виникнення негативної ентропії у стохастичних процесах. Це був гігантський стрибок, порівняно з геніальними ідеями таких піонерів цієї галузі, як Шредінгер, Вінер, Шеннон та Бейтсон.

Згідно з Пригожиним, будь-яка організована система перебуває у динамічному напруженні між ентропією та негентропією, між хаосом та інформацією. І чим складніша система, тим нижча її стійкість. Пригожин довів еволюційне значення нестійкості за допомогою власної концепції «дисипативної структури». Дисипативна структура дуже складна і через це дуже нестійка. І чим вона складніша, тим нижча її стійкість, звісно, математична; чим нижча її стійкість, тим вища ймовірність виникнення змін – тобто розвитку. Усі дисипативні структури постійно коливаються між самознищенням та реорганізацією на більш високому рівні інформації.

Викладки Пригожина досить оптимістичні. Він показує, що з математичної точки зору структури великої складності – такі як наше сучасне світове людське співтовариство – з більшою, набагато більшою ймовірністю «дисипатують» до вищої зв'язності, аніж до самознищення. Інакше кажучи, в інтелектуальному конфлікті між утопістами та антиутопістами математика стає на бік утопістів. Наш людський світ настільки сповнений інформації, що майже неминуче повинен «перейти» до ще більшої зв'язності, але не до хаосу та самознищення. Теорія Пригожина є математичним доведенням інтуїтивної впевненості Маклахена, що симптоми, які, на нашу думку, сповіщають про розпад, є симптомами прориву.

Теперішній етап розбудови ноосфери (або наближення до цього етапу) має включати як вивчення умов екологічного імперативу, так і його впровадження в практичну діяльність,

вироблення нової системи моральності епохи ноосфери і запровадження її у життя, заборону війн, аналіз конфліктних, кризових ситуацій і вироблення колективних рішень, безперервний діалог «Природа – Суспільство», постійне самовдосконалення.

Екологічний імператив у цьому контексті – це сукупність умов, порушення яких матиме для людства незворотні катастрофічні наслідки. Це умови забезпечення майбутнього людства. До них, на наш погляд, можна віднести:

- усвідомлення єдності Людини і Природи, Людини і Всесвіту;
- усвідомлення права на життя для кожного суб'єкта (об'єкта) біосфери;
- неможливість припинення існування будь-якого елемента Універсуму виходячи з бажання іншого;
- необхідність пізнання законів Всесвіту, законів розвитку природи для координації з ними діяльності людства, активності Розуму, необхідність самопізнання і розвитку самосвідомості людини;
- об'єктивна неможливість зміни параметрів навколишнього середовища в окремо взятому місці без зрушень в усій системі в цілому;
- усвідомлення катастрофічності для існування людства подальшого розвитку техногенної цивілізації і необхідності пошуків шляхів коеволюції Людини і Природи;
- усвідомлення невідкладності вирішення першочергових екологічних і психолого-екологічних питань задля припинення сповзання до прірви самознищення.

Останніми роками для вивчення ноосферної стадії еволюції біосфери почали використовувати математичне моделювання. Прикладом може бути експериментальний комплекс «Біосфера-2» в Аризоні, мікрокомплекс «Біос-3», за допомогою яких було з'ясовано, що система життєзабезпечення, заснована на біологічному кругообігу, реально може існувати. Ці штучні екосистеми – моделі ноосферного розвитку, які можуть стати основою для розробки нових принципів природокористування, збереження основних структур біосфери, що буде основою для подальшого розвитку людства. Такого розвитку цивілізованого суспільства, де основним фактором є розумова діяльність людини. Л. Юрченко вважає, що в наш час розвиток ноосфери – це глобальна мета суспільного прогресу як у силу всезагальності, так і в силу глибини перетворень [11, с. 81].

Синергетичний підхід дає підстави стверджувати: майбутнє неоднозначне, але саме людина, її зусилля відіграють провідну роль як у трансформації нелінійних соціальних середовища, так і у виборі шляху виходу з нелінійних ситуацій, що мають широкий спектр варіантів розвитку.

Висновки. Наш великий співвітчизник Володимир Іванович Вернадський створив учення про ноосферу, яке об'єднало наукові знання світу неживої матерії, живої речовини і світу людини і суспільства. Основні ідеї В. І. Вернадського: життя – це космічне явище; формою існування земного життя є біосфера; людина – закономірне породження земного життя; Розум здатен визначати спрямованість геологічних та космогенетичних процесів.

Вернадський вважав, що ноосферу треба творити. Це процес, який містить в собі не тільки наукове пізнання, освіту, інтелектуалізацію всіх сфер діяльності людини, а й формування демократичних і соціальних організацій людей, здатних об'єднати людство, соціальних структур, здатних забезпечити цілеспрямований розвиток біосфери і контролювати ці процеси в планетарному масштабі. І ключовий ланцюжок – зміна акцентів і пріоритетів у ставленні людини до світу, гуманістичних цінностей людства, формування нової ноосферної моралі й етики, визнання права на існування усього живого на Землі. Актуальність вчення В. Вернадського в наш час полягає саме у вимогах розробки нових принципів скоординованих дій людства, нових стандартів поведінки людини і критеріїв її діяльності.

У наш час поняття «ноосфера» та «ноосферний розвиток людства» нероздільно пов'язані з формуванням екологічної свідомості, екологічної культури сучасної людини, всього суспільства. Отже, в наш час вивчення проблеми розвитку ноосфери є нагальним завданням і необхідною умовою подальшого існування людства. Ноосферний розвиток людства – це стратегія його виживання. Доля нашої планети й доля людства – це єдина доля.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. **Киселев Н. Н.** Мировоззрение и экология / Н. Н. Киселев – К. : Наук. думка, 1990. – 216 с.
2. **Вернадский В. И.** Биосфера и ноосфера / В. И. Вернадский – М. : Наука, 1989. – 261 с.
3. **Складановська М. Г.** Людина і світ. Вступ до екологічної психології : навч. посіб. / М. Г. Складановська. – Д. : НГУ, 2006. – 144 с.
4. **Моисеев Н. Н.** Быть или не быть... человечеству? / Н. Н. Моисеев – М. : б/и, 1999. – 288 с.
5. **Швейцер А.** Культура и этика / Альберт Швейцар; пер. с нем. Н. А. Захарченко, Г. В. Колшанского. – М. : Прогрес, 1973. – 343 с.

6. **Симкин Г. Н.** Рождение этосферы / Г. Н. Симкин // *Вопр. философии.* – 1992. – № 3. – С. 95 – 103.
7. **Шестопалов В.** Керована коеволюція як стратегія подолання глобальної екологічної кризи / В. Шестопалов // *Вісн. НАН України.* – 2008. – № 5. – С. 3 – 9.
8. **Халапсис В. С.** Концепция ноосферы: современный взгляд / В. С. Халапсис // *Філософія, культура, життя: міжвуз. зб. наук. пр. Вип. 11 – Д.: НМетАУ, 2001.* – С. 70 – 78.
9. **Фесенкова Л.** Учение о ноосфере в современной экологической ситуации / Л. Фесенкова // *Высшее образование в России.* – 2008. – № 1. – С. 142 – 147.
10. **Корсак К.** Коли настане мир між екологією та економікою? / К. Корсак // *Наук. світ.* – 2009. – № 9. – С. 2 – 4.
11. **Юрченко Л. І.** Екологічна культура в контексті екологічної безпеки : моногр. / Л. І. Юрченко. – К. : ПАРАПАН, 2008. – 296 с.

УДК 371 (09)

ІСТОРІЯ БУДИНКУ ПЕРШОГО ХЛІБОЗАВОДУ

Г. І. Лисенко, к. і. н., доц., П. Вербний, студ.

Ключові слова: «грецький ренесанс», суконна фабрика, хлібозавод, Катеринославська губернія, благодичність

Постановка проблеми. Цілеспрямоване вивчення історії рідного краю сприяє формуванню патріотизму – одного з найглибших громадянських почуттів, змістом якого є любов до Батьківщини, власного народу, готовність їх захищати. Кафедра українознавства серед різноманітних завдань своєї діяльності на чільне місце ставить проблему формування патріотичних рис у студентської молоді, залучаючи для цього можливості навчальних дисциплін. Історія рідного міста як об'єкт студентських наукових досліджень – така мета була поставлена викладачами кафедри українознавства в ході викладання курсу «Історія української культури» перед студентами другого курсу факультету промислового і цивільного будівництва на початку минулого навчального року. Сподіваючись на свідомий вибір майбутньої професії студентами, викладачі запропонували їм обрати для свого дослідження цікаву споруду нашого міста задля ретельного вивчення її історії. Слід визнати, що серед великої кількості студентських статей знайшлися праці, які заслуговують на увагу та заохочення через опублікування їх у Віснику академії, оскільки автори означених матеріалів творчо підійшли до поставленого завдання і, таким чином, здійснили перший крок наукового шляху. Отже, до уваги читачів подається праця Павла Вербоного, студента тепер уже III курсу факультету ПЩБ.

Мета статті – дослідити історію будинку Першого хлібозаводу в місті Катеринослав.

Виклад матеріалу. «Приеду к тебе в Екатеринославль на днях, брат Николай Иванович. Обниму твое семейство и отведаю Абрикосовских слоек.» [З листа Олександра Пушкіна кузену Миколі Полторацькому від 14 серпня 1834 року. – Інв. № 21\ 56 – Лит. хр.]

Так починається лист великого поета О. Пушкіна до його кузена Миколи Полторацького – мешканця Катеринослава. Але про які «слойки» йдеться в листі? Усе дуже просто. Справа в тому, що на початку XIX сторіччя в нашому місті користувалися великим попитом слоєні тістечка з вишнями, які виробляли на кондитерській фабриці купця П. Абрикосова.

Коли мешканці міста кожен день проходять уздовж будівлі з колонами, що розташована на проспекті Карла Маркса, 106, вони рідко замислюються про те, що це за будівля і яка цікава історія була у неї.

Ця будівля у стилі «грецького ренесансу» була збудована у 1767 році ліфляндським бароном Георгом фон Регелем, і замислювалася вона як фабрика з виробництва сукна. Для того, щоб сукно було високої якості, з батьківщини барона були виписані ткалі. Ткалі виробляли чудові суконні речі та отримували платню – 5 рублів сріблом – величезні гроші на ті часи. Для облаштування їх побуту була придбана земля біля річки Мокра Сура, яка існує й досі як селище Сурсько-Литовське. Але барон Регель швидко помер від грудної жаби (інфаркту), а його син пустив батькове майно «за вітром» – великий був картяр.

Через сина-картяра ця споруда була кинута напризволяще. Цікава її подальша історія, пов'язана із заводом з виробництва хліба. А починалося все на початку XIX сторіччя.

Старий селянин – колишній кріпак Петро Абрикосов приїхав до нашого міста з Полтави. Він щойно викупив свою родину з кріпацтва за тисячу карбованців сріблом. Це була велика сума, враховуючи, що кріпак був чудовим кухарем, і пані не хотіла його відпускати ні в якому разі. Але Петро Абрикосов був наполегливим – пані відпустила його на волю.